

Αθήνα-Πεκίνο, εγκατάσταση του Χάρη Κοντοσφύρη 26η Μπιενάλε του Σάο Πάολο

Είναι γεγονός ότι ζούμε σ' έναν κόσμο που μεταβάλλεται συνεχώς, καθώς τα σύνορά του καταλύονται μέσα από τις συνεχείς μετακινήσεις πληθυσμών και τις περιπλανήσεις των πολιτισμών τους. Οι συνεχείς, ακούσιες και εκούσιες αλλαγές τόπου διαμονής μεταβάλλουν με ταχύτατους ρυθμούς και το σύγχρονο τοπίο. Καθημερινά τίθενται νέα ερωτήματα σχετικά με τη σύγχρονη πολιτισμική ταυτότητα, αλλά και με τα υπό συνεχή διαμόρφωση πνευματικά και γεωγραφικά όρια. Το αστικό τοπίο και οι χάρτες των πόλεων μεταβάλλονται από τη μία χρονιά στην άλλη και τις περισσότερες φορές αγνοούμε τη σύσταση του πληθυσμού του τόπου διαμονής μας. Ταυτόχρονα, κατακλυζόμαστε καθημερινά από νέες γλωσσικές αποχρώσεις και ανεπαίσθητες εκ πρώτης όψεως διεισδύσεις πολιτισμικών στοιχείων. Πολλές φορές ο καταιγισμός των εξωτερικών πληροφοριών είναι τέτοιος που ο νους δεν προλαβαίνει να τις καταγράψει. Όμως, υποσυνείδητα λειτουργούν και επενεργούν διαμορφώνοντας συνεχώς νέες καταστάσεις των πραγμάτων, οι οποίες επιζητούν και διαφορετικά εργαλεία αντίληψης, καθώς οι σύγχρονες μητροπόλεις μοιάζουν να οικοδομούνται ήσυχια και αθόρυβα από ανθρώπους διαφορετικής προέλευσης, που δημιουργούν μέσα από το χάος έναν καινούργιο πολιτισμό.

Στην 26^η Μπιενάλε του Σάο Πάολο, που έχει ως θέμα «Λαθρέμποροι εικόνων σε μια ελεύθερη περιοχή», εξετάζεται εάν και κατά πόσον οι καλλιτέχνες της εποχής μας μπορούν να προτείνουν με τα έργα τους καλλιτεχνικές ζώνες απαλλαγμένες από κάθε κοινωνικοπολιτική επιρροή, που δεν ανήκουν σε κανέναν, και ως λαθρέμποροι να «εισάγουν» κρυφά στοιχεία διαφορετικών πολιτισμών, έτσι ώστε να δημιουργήσουν μέσω της τέχνης ελεύθερες περιοχές επικοινωνίας. Η Ελλάδα συμμετέχει σε αυτόν τον διεθνή διάλογο με τη διαδραστική εγκατάσταση Αθήνα-Πεκίνο του Χάρη Κοντοσφύρη, με την οποία διερευνώνται βασικά ζητήματα της ανθρώπινης επικοινωνίας και αυτογνωσίας μέσω της μελέτης των θεμάτων της αποδόμησης και της μετανάστευσης. Μετανάστης ο ίδιος ο καλλιτέχνης στην Κεντρική Αφρική και απόδημος αργότερα στην ίδια του τη χώρα, συνεργάζεται με τον Ελληνογερμανό Μουσικό Βασίλη Κόκκα, τον Ελληνοαμερικανό ποιητή Παναγιώτη Μποσνάκη και τον Ελληνοαυστριακό βιολόγο Ορέστη Δαβία στη διαδικασία συνεχούς διαμόρφωσης του έργου μέσα από τη συνεργασία της μουσικής, της ποίησης και της διέγερσης των αισθήσεων της όσφρησης και της αφής. Με τις δύο ενότητες του έργου (Κιβωτός του Απόδημου και Καρδιά του Σκότους) προτείνεται ένας άλλος τρόπος αντίληψης της πραγματικότητας, ο οποίος όχι μόνο κινητοποιεί τους γνωστικούς μηχανισμούς του νου, αλλά ενεργοποιεί και τη δημιουργική φαντασία του θεατή, έτσι όπως αυτή κεντρίζεται μέσα από τη συναισθητική προσέγγιση του φυσικού κόσμου.

Η Κιβωτός του Απόδημου, ένα αρχιτεκτονικό τοπίο στο ύψος του οπτικού ορίζοντα το θεατή, αναδύεται στο χώρο και φανερώνει στο φως, σε άμεση εξάρτηση από τις σκιές του, την κλίμακα και τις διαστάσεις του. Μέσα από την αμφισημία της χρονικής στιγμής (λυκαυγές ή λυκόφως;) γίνεται αντιληπτό από τις αισθήσεις χάρη στο «θέατρο σκιών» που προβάλλει στο χώρο με τη σύμπραξη της αναδυόμενης μυρωδιάς ενθύμησης και γλυκιάς νοσταλγίας, των ήχων ηλεκτροακουστικής μουσικής και ψιθύρων των ποιημάτων μιας νέας ιδιωματικής γλώσσας. Η κιβωτός παγιδεύει το βλέμμα. Η προβολική κλίση των δύο τμημάτων και το φως που πέφτει πάνω τους δημιουργούν σκιές διαφορετικού βάθους και μεγέθους στον τρισδιάστατο χώρο, ενώ το σύνολο των σκιών φέρνει αχνά στη μνήμη ένα ασαφές αρχετυπικό σχήμα παραδοσιακής κινέζικης παγόδας και της έντονης αντανάκλασής της.

Στα παράθυρα της παγόδας που άλλοτε φιλοξενούσαν τις οικείες εικόνες μένουν τώρα κενά ανοίγματα, που διατηρούν στη φόρμα τους τα ίχνη του ξεριζωμού. Μοιάζουν με ουλές μνήμης, θυμίζουν κινέζικα ιδεογράμματα, τα οποία προβάλλουν τη σκιά τους στον τοίχο και έτσι εμφανίζονται ξανά, όπως συμβαίνει στην εμφάνιση των αρνητικών ενός φιλμ. Ο ονειρικό-ιδεατός κόσμος που

μοιάζει να διαχέεται στο χώρο χρησιμοποιεί ως θεματική αφετηρία τις πανάρχαιες πολιτισμικές αποσκευές που μεταφέρουν οι Κινέζοι απόδημοι με την ίδια την παρουσία τους σε χώρες άλλες από τον τόπο καταγωγής τους. Ταυτόχρονα, όμως, τονίζονται εμμέσως και τα κοινά πολιτισμικά τους στοιχεία που αφομοιώνονται από διαφορετικούς πολιτισμούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, το θέατρο σκιών, παράδοση στην Ανατολή αλλά και εισαγόμενο στοιχείο ενσωματωμένο στην ελληνική πολιτισμική παράδοση. Η παγόδα και η αντανάκλασή της επιπλέουν στον ορίζοντα μπροστά στα μάτια των θεατών, αφήνοντας ήσυχα και διακριτικά τις σκιές να κινούνται ένθεν κακείθεν, δημιουργώντας ένα άλλο θέατρο σκιών. Εδώ, όμως, δεν πρωταγωνιστεί η γνωστή και οικεία ελληνική παραδοσιακή φιγούρα του Καραγκιόζη, αλλά ο άγνωστος και ανοίκειος απόδημος που πλανάται στους δρόμους της πόλης ήσυχα και διακριτικά σαν σκιά.

Συνταξιδιώτες σε αυτόν τον περίπλου της μνήμης του Λόγου και της Εικόνας, η ηλεκτροακουστική μουσική του Βασίλη Κόκκα που εκπέμπεται από το ίδιο το έργο, δομώντας με ηχητική αρχιτεκτονική το περιβάλλον, κάνοντας αναφορές σε ένα χώρο μυστηριακό, που φέρει ήχους αρχέγονης μνήμης και υπερπόντιων ταξιδιών. Στην αίσθηση αυτή συνεπικουρούν και τα αρώματα του Ορέστη Δαβία, που χρησιμοποιεί μείγματα κυρίως από σμύρνα αι μαστίχα, τα οποία σύμφωνα με τις θεραπευτικές μεθόδους της Ανατολής, αναζωογονούν το πνεύμα και ενισχύουν τα ενεργειακά αποθέματα που βρίσκονται εντός μας. Οι ψίθυροι των ποιητικών λέξεων του Παναγιώτη Μποσνάκη, από τη σειρά των ποιημάτων του *Emigraphs* με κεντρικό θέμα την αποδημία, δημιουργούν μια νέα διάλεκτο, η οποία βασίζεται στην παραφθορά και την επιμειξία της αγγλικής γλώσσας, που αποτελεί τη βασική κοινή γλώσσα της σύγχρονης επικοινωνίας, παραμένοντας ωστόσο ανοιχτή στις επιρροές άλλων γλωσσικών πολιτισμών.

Στους τοίχους του χώρου που πλαισιώνουν το έργο αναγράφονται ανάγλυφα λέξεις αυτής της νέας και παρ' όλα αυτά οικείας, ποιητικής γλώσσας, η οποία τρέφει την ελπίδα μας ότι ίσως κάποτε καταργηθεί και το φράγμα της γλωσσικής επικοινωνίας. Οι ήχοι της μουσικής συνδιαλέγονται με τις νέες λέξεις τονίζοντας τη μουσικότητα αυτής της υβριδικής γλώσσας. Οι ποιητικές λέξεις τελούν υπό συνεχή διαμόρφωση και διερευνούν την αφομοιωτική και μεταποιητική δύναμη της γλώσσας, την ικανότητά της να μεταπλάθεται, υποδηλώνοντας ίσως ότι διαμορφώνεται μέσα σε ένα αδιάκοπο μεταβαλλόμενο καθημερινή περιβάλλον.

Εάν η Κιβωτός του Απόδημου ενεργοποιεί τη φαντασία του θεατή, τροφοδοτώντας τους ελεύθερους συνειρμούς του, τότε η δεύτερη ενότητα, η Καρδιά του Σκότους, τον «υποχρεώνει» να συμμετάσχει ενεργά στο σημερινό κοινωνικό τοπίο και να συνειδητοποιήσει ότι αποτελεί μέρος ενός πολυπολιτισμικού συνόλου.

Ανθρώπινες φιγούρες, σε περιγραμματική απόδοση και σε φυσικό μέγεθος, στέκονται όρθιες σε ένα κεντρικό πεζοδρόμιο της Αθήνας, ενώ ταυτόχρονα θα μπορούσαν να βρίσκονται και σε οποιοδήποτε άλλη σύγχρονη μεγαλούπολη. Τα πορτρέτα τους από ανοξειδωτή ανακλαστική λαμαρίνα έχουν σχισμές, ψαλιδιές, ουλές, έτσι ώστε μέσω του φωτός και της αντανάκλασης να προβάλλονται σαν σκιές μέσα στο χώρο, συναντώντας ταυτόχρονα και τις φυσικές παρουσίες των θεατών.

Τα αναπαριστώμενα πρόσωπα, συγκεκριμένα και υπαρκτά, διαφορετικής εθνικότητας και προέλευσης, ενώ ίνουν την εντύπωση ότι έχουν αποδοθεί με μια σχετική ομοιογένεια, διατηρούν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους. Οικείοι και ανοίκειοι, οι απλοί άνθρωποι της πολυπολιτισμικής καθημερινότητάς μας συνθέτουν μια σύγχρονη τοιχογραφία, ενώ διαμορφώνουν και επηρεάζουν μέσα από το ταξίδι τους το συνεχώς μεταβαλλόμενο τοπίο της σύγχρονης πόλης, χωρίς καν να γίνονται αντιληπτοί από το βιαστικό μας βλέμμα, χωρίς να γνωρίζουμε ποιοι είναι ούτε ποια είναι η καθημερινότητα της.

Οι προσωπογραφίες τους επαναλαμβάνουν με σχετική ακρίβεια τις κινήσεις και τη στάση των πολιτοφυλάκων στο γνωστό πίνακα του Ρέμπραντ Νυχτερινή Περίπολος.

Είναι γνωστό ότι μέχρι σχετικά πρόσφατα δεν γνωρίζαμε ούτε τα ονόματα ούτε τις δραστηριότητες των πολιτοφυλάκων της πόλης του Άμστερνταμ, οι οποίοι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην πόλη τους, αφού τους είχε ανατεθεί η περιφρούρηση της ελευθερίας και της ευημερίας της, χωρίς

όμως να τους επιτρέπεται η ενεργή και ουσιαστική συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων. Οι έρευνες των ιστορικών αρχείων της πόλης ανέστυραν στην επιφάνεια τα ονόματα και τις δραστηριότητες όλων εκείνων ου παρέμεναν γνωστοί-άγνωστοι, ενώ είχαν παίξει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της καθημερινής ζωής της πόλης.¹ Με ένα κλείσιμο του ματιού, οι ενεργοί αλλά αφανείς πολίτες μιας άλλης εποχής γίνονται ο καθρέφτης της σημερινής εποχής. Στην Καρδιά του Σκότους, ο θεατής, χάρη στις αντανάκλαστικές ιδιότητες της λαμαρίνας που λειτουργεί ως καθρέπτης και ως έσοπτρο, συμπεριλαμβάνεται και θεάται ταυτόχρονα στη «σκληρή και ψυχρή» πολυπρόσωπη τοιχογραφία μιας σημερινής μεγαλούπολης. Μέσα από μια αδιάκοπη αμφίδρομη σχέση, οι σκιές, ως αντανάκλασεις που δεν έχουν συναντήσει ακόμα τον καθρέφτη, αυτοπροδιορίζουν τον ετερότοπο μιας συγκεκριμένης στιγμής σε ένα συγκεκριμένο χώρο. Ταυτόχρονα, οι καθρέφτες έσοπτρα μετατρέπονται σε περάσματα που επιτρέπουν την είσοδο σε μια άλλη διάσταση και πραγματικότητα, η οποία μας προσκαλεί να τη γνωρίσουμε και να αναρωτηθούμε ποια είναι τα όρια της.

Πραγματικός πρωταγωνιστής όμως, παραμένει ο θεατής, ο οποίος ενσωματώνεται στο έργο αφού με την κίνησή του μεταβάλλει την αντανάκλασή του και τη θέση του στη σύνθεση. Ο θεατής απεικονίζει απεικονιζόμενους την παραμορφωμένη εικόνα του και αντικρίζει την «ξένη» αντανάκλασή του ανάμεσα στις ξένες σε σχέση με τον εαυτό του φιγούρες. Μετά από το καθρέφτισμα η ύπαρξη του «άλλου» γίνεται άμεσα συνειδητή, ενώ ταυτόχρονα προσφέρεται μια απρόβλεπτη δυνατότητα υπέρβασης του εγώ, καθώς το υποκείμενο γίνεται αντικείμενο και ο θεατής θεώμενος. Ουσιαστικά, ο Χάρης Κοντοσφύρης χρησιμοποιεί ως αφορμή υπαρκτά φαινόμενα της ελληνικής πραγματικότητας, όμως είναι ο ολοένα αυξανόμενος αριθμός των Κινέζων μεταναστών που διακριτικά συνυπάρχουν με το υπόλοιπο πληθυσμό, για να σχολιάσει ειρωνικά τις στερεοτυπικές εικόνες που έχει ο δυτικός πολιτισμός για τους άλλους πολιτισμούς που διαφέρουν από το δικό του. Η καθημερινή ιστορία του απόδημου στους νέους τόπους διαμονής του θυμίζει το μύθο της Διδώς, η οποία αυτοεξόριστη στην Αφρική και με τις απαιτήσεις της να περιορίζονται στο ελάχιστο, κατόρθωσε το μέγιστο, κατακτώντας αι ορίζοντας σε ξένο τόπο τη δική της ελεύθερη περιοχή. Μέσα από την ίδια περιπλάνηση και αναζήτηση, οι σύγχρονοι καλλιτέχνες καλούνται να μεταφέρουν λάθρα τις εικόνες τους δημιουργώντας κοινά σημεία συνάντησης για όλους εμάς, τους άγνωστους, διαφορετικούς και όμοιους, που παραμένουμε ξένοι και απόδημοι, αφού πάντα κλείνουμε στις αποσκευές μας την πολιτιστική μας ταυτότητα, τις προκαταλήψεις και τις αντιλήψεις μας.

Στις έντονα πολυπολιτισμικές κοινωνίες του 21^{ου} αιώνα, το ζήτημα της συνύπαρξης με τον «ξένο» κατέχει πρωτεύουσα θέση. Είναι μια πρόσκληση που υπερβαίνει τη γεωγραφική καταγωγή και την πολιτισμική ταυτότητα, καθώς η αποδοχή της διαφορετικότητας και η κατανόηση της ετερότητας επιτυγχάνονται μόνο μέσα από την αναγνώριση ότι ο καθένας από εμάς είναι ξένος μέσα στον ίδιο του τον εαυτό. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, όπου η ανάγκη ανεύρεσης άλλων μεθόδων αντίληψης και κατανόησης του κόσμου που μας περιβάλλει και στον οποίο μετέχουμε γίνεται επιτακτική, το ζητούμενο της συναισθησίας στην τέχνη μοιάζει να είναι πιο επίκαιρο από ποτέ. Με το έργο Αθήνα-Πεκίνο ο Χάρης Κοντοσφύρης μαζί με τους συνταξιδιώτες του μας υπενθυμίζει ότι η τέχνη γίνεται, ή έχει τη δυνατότητα να γίνει, ένας συνεργατικός τρόπος συμμετοχής σε μια άλλη πραγματικότητα, ανοίγοντάς μας διόδους, ώστε να μην αρκεστούμε στις επιφανειακές αντανάκλασεις, αλλά να έχουμε ίσως την ευκαιρία να περάσουμε, σαν την Αλίκη, σε άλλες πραγματικότητες, πέρα από τον καθρέφτη.

Ειρήνη Σαββανή

Ιστορικός και κριτικός τέχνης

¹. A Th van Deursen, "Rembrandt and his age- the life of an Amsterdam burgher" "Rembrandt the Master and his workshop/ Paintings, Yale University Press, 1991

Αθήνα-Πεκίνο, Χάρης Κοντοσφύρης

26η Μπιενάλε του Σάο Πάολο

25.9 - 19.12.2004

Pavilhão Ciccilio Matarazzo, Σάο Πάολο

Οργάνωση: Υπουργείο Πολιτισμού

Με την υποστήριξη του: Ελληνικού Προξενείου στο Σάο Πάολο

Εθνική Επίτροπος: Ειρήνη Σαββανή

Οργάνωση έκθεσης στην Αθήνα: CHEAPART